Föreläsningar vid Stockholms högskola, VT 1893 : L 40:89 A /

Rydberg, Viktor,

HS L 40:89 A

KUNGL. BIBLIOTEKET
National Library of Sweden

N° 24

12/5 1893

I min närmast föregående föreläsning omtalade jag den i viss mening förnämste målare Tyskland i det 18de århundradet frambragte, den europeiskt ryktbare, af sina samtida ej blott i Tyskland, utan än mer i Italien och Spanien beundrade Rafael Mengs. Jag omtalade, att hans fader Ismael Mengs, till börden dansk, men ~~[illegible]~~ anställd som miniatyrmålare vid hofvet i Dresden, hade under studiet af de konstskatter, s. blifvit hopade i dess nyanlagda galleri, fått missaktning, ja hat till den ~~konstrikt~~ smakriktning, hvari han själf arbetade, nämligen rococon, o. en, man kan säga fanatisk hänförelse för 1500-talets store italienska mästare, samt att han vid sonen Rafaels födelse beslöt att, kosta hvad det ville, uppfostra denne till en ny Rafael Santi eller en ny Correggio eller ~~h~~ allra helst till Santi och Correggio i en person. ~~hvarför~~ Det svar till bekräftelse härpå han i dopet gaf barnet namnen Anton efter C. och Rafael efter S-i. Jag berättade, huru gossen redan af dresserades för denna stora uppgift; huru fadern sökte ~~[illegible]~~ inränja hos honom vid högrenässansens former o aflägsna från hs ögon rococon, så vidt som detta lät sig göra i en omgifning, hvarpå rococon ö. fr. allt tryckt sin pregel. Det ~~berättas~~ sägs, att gossen fördenskull icke fick gå ut på gatan utan i mörkret o i faderns sällskap. Vidare meddelade jag, huru fadern, då hs son var 14 år, begaf sig af med hm till Rom och vallade där honom ~~sitt barn~~ i kyrkor och museer, predikande för hm om högrenässansens härlighet o rococons elände. Denna uppfostran bar, märkvärdigt nog, sina åsyftade frukter, och Rafael Mengs vardt, åtminstone enligt sin samtids åsikt, en konstnär värdig sina idealer Corr. o Rafael. Han vandrade sedan på egen hand allt längre tillbaka i det förflutna, sedan han blifvit vän till konstarkeologen Winckelmann och gripits af denne hänförelse för den antika, d.v.s.

Nr 286 ~~den~~ hellenisk-grekiska konsten. En prof på hvad han i den vägen åstadkom, visade jag då och visar det, för bättre minnes skull än en gång, då han i taket till stora salen i villa Albani målade den grekiska parnassen – Apollo omgifven af de nio ~~[illegible]~~ skaldegudinnorna. Målningen visar på omotsägligt sätt, att Rafael Mengs ~~la~~ genom studier af antiken utvecklat sitt sinne för ~~formidealismen~~ det formsköna. Af barockens ~~[illegible]~~ svulstiga och af rococons sirligt svängda former finnes ingenting hos denne Apollo, som är taflans hufvudfigur och i konsthistoriskt afseende en representant för den nya

12/5. 93.

riktning R. M. invigde. Att de nio kulturgudinnorna, s. omgifva hjeltet o skaldekonstens gud, taga sig för våra ögon något löjliga ut o säkerligen skulle gjort det äfven för de forna grekernas o romarnes ögon, har sin förklaring i Mengs' försök att åskådliggöra deras betydelse genom deras hållning. Närmast Apollo står Calliope, hjältediktens representant; bredvid henne står Erato kärlekspoesiens; därnäst kommer Euterpe, ~~den lyriska~~ musikens ~~poesiens~~; längst till venster Melpomene sorgespelets med tragediens mask lagd om hast öfver hufvudet och framom ~~henne~~ Urania i förgrunden Urania astronomiens gudinna. Midt emot ~~henne~~ Urania o på andra sidan om Apollo sitter Klio, historiens gudinna; bakom henne dansar Terpsikore med en af sina nymfer. Bredvid Apollo sitter tankfull den religiösa diktens gudinna Polyhymnia, och bakom henne står Talia med komediens mask. Bakom Apollo är källan Kastalia symboliskt ~~afbildad~~ framställd som en ~~hvila~~ vid hvilande flod-gud. ~~De~~ Gudinnorna bilda en krets, men utan det ringaste samband med hvarandra; de synas ~~icke~~ omedvetna om hvarandras närvaro, hvar och en sysslande med att för åskådaren göra begripligt hvem hon är, hvarför det hela ~~tar sig ta~~ gör ett intryck af tokighet. Kompositionen är således underhaltig. Men färgerna äro friska och tekniken mönstergill. Likväl är det icke färgverkningen o tekniken, s. gjort denna takmålning så märkvärdig i konsthistorien. Ej heller, att man i henne spårer Raf. Mengs' bemödande att här förena egenskaper hos Rafael Santi o Correggio. Hennes betydelse ligger däri, att Mengs med afseende på formgifningen här fullständigt bröt med roccocokonsten och dess konventionella linier o sökte, inspirerad af den ~~grek~~ forna grekiska konsten, af antiken, sådan han förstod den, gifva ngt ädlare o bättre. En sådan Apollo o en sådan Calliope hade roccocokonsten icke kunnat skapa. Så kall, så konstruerad, så misslyckad till kompositionen denna målning är, blef den fördenskull icke den mindre banbrytande o inverkade på konstriktningen under mer än ett halft århundrade. Detta både till gagn o till skada. Den för antiken svärmande konsthistorikern Winckelmann, hvars grundsatser Raf. Mengs nu gjort till sitt evangelium, utbrast, när han såg ~~detta verk~~ henne: "något skönare har icke blifvit måladt under hela den nyare tiden; själfve Rafael Santi skulle böja sitt hufvud." Låt oss med detta omdöme jämföra hvad konsthistorikern Muther innevarande år sagt om samma målning: "Det hela är ingenting annat

12/5. 93.

än en blandning af plagiater o banala reminiscenser, utan själ och utan sinnlighetsstyrka; det är ett plastikt varumagasin; det är icke ens en målad antik grupp, utan hopställda målade enskilda statyer, kalla o liflösa." Det tekniska lofordas emellertid äfven af Muther, men på ett sätt, s. ej är smickrande för den tyska målarkonsten ~~under~~ i början af vårt århundrade. Muther påpekar, att denna takmålning är till teckning o färg ojämförligt bättre än allt, s. under de därpå följande 50 åren gjordes i Tyskland. Detta kommer sig däraf, att Rafael Mengs var nära nog den siste tysk, s. hade genomgått en ordentlig skola i teckning o måleri och därunder inhemtat rococotidens stora tekniska vetande och kunnande, hvilket den nu med Mengs inträdande klassiska eller antikiserande riktningen ansåg onödigt o lät falla i ~~en~~ glömska, men detta har ~~s.~~ verkat skadligt på den tyska konsten ända in i vår egen tid, medan däremot fransmännen, s. samtidigt med tyskarne började svärma ~~denga~~ för det ~~antikens~~ gamla Grekland och Rom, dock försökte att bevara och fortsätta ~~sitt~~ ~~rö~~ de föregående slägtledernas teknik, som ett dyrbart arf. Själfva deras profet o fanbärare på antikiseringens område, J. Louis David, höll strängt på det genom århundradens erfarenhet förvärfvade tekniska vetandet och tillät de talrika lärjungar, s. studerade i hans atelier, intet fusk eller slarf på det området. Och för detta äro Frankrikes målare än i dag, hvilka riktningar de i öfrigt tillhöra, honom tacksamme.

N:o 287. År 1761 flyttade Mengs från Rom till Madrid, s. spanske konungen Karl III utnämnt hm till sin hofmålare. Mengs delade allt sedan sin verksamhet mellan Rom o Madrid, där talrika fresker och taflor i det kungl. slottet och i ~~Madrid~~ museet vittna om hans konstnärliga mångsidighet o hans obestridligt storartade talang. Rafael Mengs afled i Rom år 1779. Den tafla af hm, s. här i afbildn. visas, finns i kejs. galleriet i Wien. ~~Bland hans taflor i Madrids museum är~~ Den föreställer Josef och ängeln, som i drömmen uppmanar hm att fly med Maria o Jesusbarnet till Egypten.

Den konstriktning, s. med Rafael Mengs gjorde sitt intåg i Tyskland o andra länder, hade sina förespråkare på litteraturens område sådana män som Göthe o Schiller. Huru fiendtligt än nyare konsthistorici stå emot densamma, äro de dock alla ense om att prisa icke blott R. Mengs' utomordentliga begåfning, utan och hans

12/5-93.

gedigna tekniska mästerskap. Det kom sedan en annan rikt-
ning, syftande äfven den mot det förflutna, men ej mot den
hedniskt-antika konsten, utan mot medeltiden. Det var den
s. k. nazarenska konstriktningen. En konstkännare har anmärkt,
att i hela denna skola finns ingen, s. kunnat måla en enda
hand sådan som de händer man städse finner ~~på hos~~ Ra-
fael Mengs ~~hä~~ arbeten, vackra, själfulla finbildade händer,
erinrande om mästarens egen finbildade natur. Rafael Mengs
var äfven tänkare o skriftställare beträffande målarkonsten o har en del
på italienska språket utgifvit talrika skrifter, s. på sin tid lästes mycket o öfversattes
till flere språk. Hans mest afgjorda motståndare i våra dagar
uttala sin oförställda beundran för åtminstone de porträtter han
utfört ~~målat~~ och för de pasteller, hvilka han redan som sextonårig gosse ut-
förde. Dessa arbeten af en sextonårig anses af ~~man~~ Mattheo öfverträffa
allt, s. 1700-talet, pastellmåleriets blomstringstid, i öfrigt åstad-
kommit. I jämförelse med dem förekomma Rosalba Carrieras o
Liotards pasteller matta o vekliga. Mengs' porträtter, s. ha en
klar, fint grå ton, äro frappant lefvande och stå alldeles självständiga.
De påminna om ingen annan mästare.
N:r 283. Hans självporträtt har jag förut visat, men visar det
här ännu en gång.

Det med Raf. Mengs bortdöende tekniska vetandet bland
Tysklands målare hade dock ännu efter hans bortgång en
representant, och ~~det~~ den i en kvinna: Angelika Kauffmann. Ang.
K. föddes i Schweiz år 1741. Hennes fader, en tysk målare, förde henne
med sig, då hon var på 11te året, till Italien, där hon under hans led-
ning utbildade sig genom att flitigt kopiera ~~de gamle stor~~ framstående äldre stora
mästare. Elfva år gammal fick Angelika porträttera den gamle biskopen
i Como, Nevroni Cappuccini, och lyckades däri så väl, att hon fick tal-
rika porträttbeställningar. År 1763 begaf hon sig till Rom, där hon,
liksom förut Rafael Mengs, kom fullständigt under den antikiserande
konstforskaren Winckelmanns inflytande. Två år därefter reste hon från
Venedig öfver Paris till London, där hon firade stora triumfer och in-
valdes till medlem af den Kungliga akademien. Hvart hon kom,
inbjöds hon att porträttera konungar, furstar, förnäma män och kvinnor.

12/5. 93.

Med en mästerlig teknik förenade Ang. K. i föredragningssättet något mjukt, vekt och älskligt, s. väckte allmänhetens förtjusning; hennes uppfattning af den hon porträtterade hade något sympatiskt ö innerligt, utan att fördenskull vara smickrande; men hon såg på vackert sätt hvad andra se på rätt ö simpelt. Härtill kom nu också det intagande ö älskvärda i hennes egen personlighet och hennes med blygsamhet förenade mångsidiga begåfning och bildning. Vetenskapsmän och skalder kunde, likasom konstnärer, finna behag i samtal med henne. Ehuru hon aldrig, trots ifriga uppmaningar, uppträdde som sångerska, ansågs hon likväl af dem som hört henne, vara den yppersta sångerskan, hvad själfva rösten angår, bland sina samtida. I London porträtterade hon bland andra konung Kristian VII af Danmark och den store målaren sir Josuah Reynolds. Denne å sin sida porträtterade Angelica Kaufmann, förälskade sig härunder i henne ö erbjöd henne sin hand, s. hon dock icke mottog. Hon hade nämligen själf förälskat sig i en ung vacker svensk, som umgicks i Londons förnämsta kretsar under namnet grefve Fredr. v. Horn, ö då denne tillkännagaf, att han ämnade hos hennes fader anhålla om hennes hand, gaf hon hm sitt ja. En dag infann sig grefven med upprördt utseende i hennes atelier, och upptäckte för sin darrande brud, att hans fiender i Sverige hade anklagat honom för delaktighet i en sammansvärjning mot svenske konungen ~~därhöder~~, och att den svenske gesandten i London fordrat hs utlämnande. Antingen måste han fördenskull hals öfver hufvud fly, eller också måste hon, för att rädda hm, genast låta viga sig vid hm. Skedde detta, skulle den kungl. familjen i England, s. så högt värderade henne, ~~säk~~ antagligen vägra att fängsla ö ~~utlämna~~ hennes make. Angelika trodde hans ord och följde hm till altaret. Det var första gången hon beslutit något af vikt, utan att först ha rådfrågat sin fader. Men nu vände sig bladet. De stora penningsummor, som grefven, då förlofningen egde rum, sade sig vänta från hemmet, kommo icke; men i deras ställe kommo fordringsegare i mängd, s. ~~ville, att~~ ställde grefven i valet att ~~skulle~~ betala sina skulder eller träda i bysättningshäkte. Angel. K. betalade dem. Kort därefter anlände hennes fader till London. Denne drog misstankar på den vackre grefven och lät anställa efterforskningar, som ledde till det resultat, att han var en förlupen svensk ~~svensk bet~~ äfventyrare, som i ~~Sverige~~ sitt hemland

12/5. 93.

varit betjent hos en grefve Horn. Rättegång anställdes nu emot ~~honom~~ bedragaren, men ~~när~~ när denna drog allt för långt ut på tiden, gaf honom Angel. en summa penningar, för att hon skulle få skiljebref ifrån honom. Hennes öde väckte allmänt deltagande, s. visade sig bland annat på det originella sätt, att hon samtidigt fick gå äktenskapsanbud från ~~nu~~ en mängd unga och välställda engelsmän. Hon gifte sig emellertid först 10 år därefter och då med en venetiansk målare, Antonio Zucchi, som var en hedersman och hennes faders förtrogne vän. Med hon och sin far begaf hon sig till Venedig och sedan till Rom. I Venedig besöktes hon i sin atelier af ryske kejsaren Paul och hs gemål, i Rom af österrikiske kejsaren Josef II. Beställningar mottog hon i mängd från hofven i de förnämsta, och hennes hus i Rom var samlingsplatsen för ~~intelligensen därstädes~~ de yppersta männen därstädes på intelligensens och konstens områden. Där mottog hon också som en ofta sedd gäst den unge Göthe, som i sina bref ~~ofta talar om henne~~ har åtskilligt att förtälja om henne som konstnär och kvinna. Det var gifvet, att hon ville porträttera denne sin unge och lysande vän. Hon försökte det också, men fann till sin och hans förvåning, att försöket misslyckades, så att hon måste afstå därifrån. Angelica Kauffmann afled i ~~Venedig~~ Rom år 1806. Hon ligger begrafven i kyrkan Andrea delle Fratte.

N:o 288. Af hennes målningar ~~i förträffliga raderingar~~ äro spridda i Dresdens, Wiens, Münchens, ~~Petersburgs~~ Berlins, Petersburgs och Englands ~~målningar~~ taflegallerier. Ett af hennes yppersta porträtter finns i Louvren. Hon har också efterlemnat ett antal förträffliga raderingar. Den målning, s. här i afbildn. visas och som skall föreställa en romersk vestal, men som är ett damporträtt i en af Angelica själf uppfunnen vestaldräkt, hör än i dag till en af de flitigast kopierade i Dresdenergalleriet. En annan ~~mycket~~ omtyckt tafla af henne är en liten Amor, s. med pekfingret vid näsan allvarligt funderar öfver om han med pilen skall såra ett hjärta eller icke. De yttranden Göthe fällt om Angelika Kauffmanns konst underskrifvas än i dag ~~vår~~ af våra konstkännare. Göthe påpekar sin ~~högt sa~~ afhållna väns konstnärliga brister, ~~och~~ så väl som förtjenster. Han beklagar, att hennes ansiktena i gestalterna visa föga omväxling, att själsrörelserna uttryckas

12/5: 93.

utan kraft, och ~~hon~~ att hennes hjältar se ut som vackra veka gossar eller utklädda flickor. Men han tillägger, att ingen då lefvande målare öfverträffade henne i behag och smak eller i konsten att föra sin pensel. I själfva verket är hennes teknik, likasom Rafael Mengs, ofantligt öfverlägsen den följande generationens tyska målares, s. försmådde att inlära sig de traditionella atelierrecepterna och förhållningsreglerna, trots alla höga syften och alla fantasirikedom, ej blefvo annat än klena dilettanter i koloristiskt afseende.

Skulden härtill lägger väl icke utan skäl på Winckelmanns axlar. Winckelmanns hänförelse för den hedniskt-antika konsten var fullt berättigad, och hans hänförelse skulle, om möjligt, hafva blifvit än större, om han hade lefvat i vår ~~dagar~~ tid och fått se hvad vi fått se af grekisk skulptur, s. åter stått upp i dagen, eller om han fått erfara hvad vi fått upplysning om genom jämförelser mellan grekiska skulpturverk och ögonblicksfotografierna, hvilken jämförelse till allmän förvåning ådagalagt, att de grekiska skulptörernas ögon kunde uppfatta till ex. sådana rörelser hos en häst, om hvilka våra egna hästmålare icke hade en aning, innan ögonblicksfotografierna visade deras verklighet. Men Winckelmanns fel var, att han ville ålägga målarne att efterbilda de grekiska skulptörernas gestalter, samt att han förblandade grekernas ädla enkelhet, osökta naturlighet, tysta storhet att han förblandade dessa ovärderliga egenskaper med köld och färglöshet. Winckelmann föraktade det koloristiska, emedan han inbillade sig, att grekerna föraktade det, och den ~~färg~~ onaturliga färgskräck, som beherrskat en stor del af vårt århundrade, har ytterst sin källa ~~hos~~ i ~~denne konstteoretikers~~ denna Winckelmannska estetik. Nu vet man, att grekerna voro ett det färggladaste folk i världen; att deras målare voro fullt ut så mycket kolorister som Tizian, Paul Veronese, Correggio och Rafael; ja att de åtminstone delvis målade äfven sina bildstoder, och att bildstodsmåleriet var hos dem en högt uppdrifven och ytterst finkänslig sak. Det är Winckelmann ~~och hans efterföljare man~~ man har att tillskrifva, att det fläcklöst hvita betraktats som det klassiskt ~~skönvena~~ sköna, och att det skönas renhet skulle

12/5: 93.

ligga i dess färglöshet. Med denna sin uppfattning smittade han icke allenast sina egna efterföljare, dem s. svärmade för den hedniska antiken, utan också en annan ~~samtidig riktni~~ [riktning inom] måleriet, den tysk-romantiska, som svärmade för medeltiden o som hade sina ~~förnam~~ [banér] förare i [målarne] Cornelius o Overbeck. Cornelius gick därhän, att han ~~ansåg fram~~ [förklarade] penseln vara konstens fördärf och ville bannlysa hardt när alla koloristiska uttrycksmedel, i hvarje fall alla koloristiska [kraft effekter] ~~uttrycksmedel~~. Färgen föraktades som tomt prål eller betraktades i bästa fall som en bisak. Färgen, anmärker en konsthistoriker, ~~betraktades~~ [ansågs] af dessa klassici och romantici [för] ~~som~~ en brokig klädnad, hvilken ~~naturen kunde~~ [man efter] behag kunde af- och påkläda naturen. Formen, linien gällde allt. Till denna ytterligt ensidiga reaktion mot rococoväsendet hade man kommit. Vår tid kan hafva svårt att sätta sig in i denna tankegång. Men denna tankegång var på samma gång en känslosak, så djupt ingripande, att ~~man som~~ [en och annan, i likhet med] den slesvigske konstnären Asmus Carstens var färdig att offra lifvet för dess seger. De grekiska formernas adel hade genom sin enkelhet och storhet rent af hypnotiserat konstnärer, som fått ögonen öppnade för denna skönhet och därmed äfven fått ~~vämj~~ vämjelse för de svulstiga eller konstladt graciösa, om dansskolan och menuetten påminnande, tillgjorda och om applåder angelägna former, som så länge [hade] beherrskat den europeiska konsten. Man flydde från denna tillgjordhet hals öfver hufvud in i den hedniska antiken eller ock, såsom Cornelius och Overbeck, in i medeltidens formgifning, som visserligen var ganska ofullkomlig, men likväl egde en naivitet och en innerlighet, hvilka kändes som en läkedom för sjuka andar. Olyckligtvis tappade eller slängde man ifrån sig under flykten en för måleriet mycket vigtig [sak], nämligen dess under århundraden hopade tekniska erfarenhet. Det släktled af tyska målare, s. följde på Rafael Mengs o Angelika Kauffmann, ville förtro sig helt och hållet åt skönhetssinnets eller den bildande fantasiens eller den religiösa ingifvelsens makt och betraktade en ordentlig skolgång i det tekniska som blott och bart pedanteri. Följden vardt en dilettantism, som sträckte sig äfven till den först så hyllade ädla formgifningen, ~~och~~ [man] fick på denna väg målare, s. hvarken kunde teckna eller måla

12/5: 93.

ordentligt. Man kan i Dresdenergalleriet med ett enda exempel lära ~~lätthet~~ ~~jämföra~~ finna hvad den tyska konsten härigenom förlorade. Där hänger ett porträtt, måladt af Cornelius, vid sidan af den ~~gedigne~~ tafla i ~~sin~~ å hvilken den anspråkslöse, men gedigne konstnären Chr. Lebrecht Vogel, framställt sina söner — en tafla, s. jag i en föregående föreläsning visat mina åhörare. Man ser då genast, huru oerhördt djupt i tekniskt afseende den tyska målarkonsten i början af ~~detta~~ vårt århundrade hade sjunkit. Och än i denna stund har denna konst icke så alldeles hemtat sig ur detta förfall, att den lyckats förena en eftersträfvad naturlighet och enkelhet i uttrycket, samt djup i känsla och tanke med mästerskap i fakturen. — —

Jag har härmed lemnat en öfverblick af det adertonde århundradets tyska ~~konst~~ måleri. ~~i K..~~ Enär den elektriska belysning, som är ~~så~~ behöflig för åskådningsmaterielen, under terminens återstående veckor icke står till högskolans förfogande, måste jag till nästa termin uppskjuta öfverblicken af det engelska måleriet ~~under~~ på ~~samma~~ det ~~tern~~ ~~århundradet~~ 1700-talet, hvarefter jag under samma termin skall behandla det franska måleriet ~~under det 19de århundradet~~ från det nittonde seklets början intill våra egna ~~tid~~ dagar.

G

12/5. 93.